

Att aktivera och synliggöra elevers förkunskaper (generell text)

Johanna Karlsson, Lunds universitet

Tidigare texter i den här modulen har behandlat hur *stöttning i den närmaste utvecklingszonen* kan hjälpa elever att nå längre än de hade kunnat på egen hand. Detta synsätt har sin grund i den *sociokulturella synen* på lärande, som är ett av de perspektiv som framträder i styrdokumentet. Den sociokulturella synen på lärande innebär en syn på lärande som något som sker i interaktion med andra. Med detta synsätt behövs stöttning för att elever ska kunna utveckla sina kunskapsmässiga och språkliga förmågor i så stor utsträckning som möjligt. En sociokulturell syn på lärande får också konsekvenser för hur undervisningen genomförs. Hur kan undervisningen formas utifrån ett sociokulturellt synsätt vid undervisning av nyanlända elever? Denna del av modulen *Språk- och kunskapsutvecklande ämnesundervisning för nyanlända elever den första tiden* är starten på en lektionsserie som kommer att gå djupare in på hur ämneslärare kan anpassa undervisningen efter alla elevers behov. Lektionsserien sträcker sig över Del 3–6 och tar sin utgångspunkt i *fyrfältsmodellen* som introducerades i Del 2.

Figur 1.

Fyrfältsmodellen. Källa: Fritt efter Cummins 2017 och Hajer & Meestringa 2010. Bild: Henrik Pettersson, Lunds universitet.

Lektionsserien handlar om hur en språk- och kunskapsutvecklande undervisning utgår från elevernas tidigare kunskaper, erfarenheter och språkliga nivå, för att sedan genom interaktion fördjupa ämneskunskaperna och ämnesspråket parallellt och till sist lyfta språk- och ämneskunskaper med hjälp av stöttning och ett formativt förhållningssätt. I denna första del i lektionsserien kommer fokus att ligga på Fält A i modellen, nämligen hur undervisningen kan utgå från det som eleverna kan och hur dessa kunskaper kan aktiveras och synliggöras med hjälp av elevernas samlade språkliga resurser och genom samtal.

För att elever ska kunna ta till sig ny kunskap behöver deras tidigare kunskaper aktiveras och synliggöras. Både den inledande bedömningen och den kontinuerliga bedömningen av elevers tidigare erfarenheter och kunskaper är viktiga resurser och utgör en viktig grund för fortsatt lärande. Varje nytt arbetsområde behöver starta en rörelse i undervisningen, med utgångspunkt i det konkreta och vardagliga som en förberedelse inför det mer abstrakta och specifika. Att låta eleverna använda sina samlade språkliga resurser och att använda samtalet som grund är centrala verktyg när det gäller att aktivera och synliggöra elevers förkunskaper.

Att aktivera och synliggöra elevers förkunskaper – varför?

För att elever ska kunna ta till sig ny kunskap behöver de utgå från sådant som de redan vet. Det finns många goda skäl till detta, men det främsta är att ny kunskap behöver bygga på redan befintlig kunskap för att kunna få fäste. Det är dock inte enbart sådant som eleverna har lärt sig under tidigare skolgång som inkluderas i begreppet tidigare kunskap, utan all den erfarenhet som eleverna för med sig in i klassrummet är av värde när läraren försöker skapa en grund att bygga vidare ny kunskap på (Bouakaz & Bunar, 2015). Genom att aktivera, synliggöra och utgå från det som eleverna redan vet skapas ”kunskapskrokar” för eleverna att hänga fast sin nya kunskap på. Det är först när den tidigare och den nya kunskapen strålar samman som det faktiskt går att tala om ny kunskap (Bergöö, 2009).

Förhållandet mellan gammal och ny kunskap är också en fråga om verkningsgrad. Ju mer vi kan om ett område, desto lättare har vi att lära oss mer om det (Bjerregaard & Kindenberg, 2015). Den tidigare kunskapen utgör kärnan i det som eleverna har med sig till klassrummet, och denna kunskap underlättar inläring av ny kunskap. Att aktivera och synliggöra elevernas tidigare kunskap och tillsammans bygga upp ny kunskap gör alltså att inlärningsprocessen blir mer effektiv.

Vi får inte bara reda på vad eleverna *vet* när vi synliggör deras förkunskaper – vi får även veta vad de *inte* vet. De missuppfattningar och kunskapsluckor som vi kan få syn på när elevernas förkunskaper synliggörs skulle kunna utgöra hinder på vägen mot en djupare förståelse (Bjerregaard & Kindenberg, 2015). Det är inte heller alltid självklart

för eleverna när tidigare kunskap och erfarenhet är relevant att använda sig av. De kan alltså behöva stöttning i att göra kopplingarna mellan andra erfarenheter och det nya sammanhanget. Att aktivera och synliggöra elevernas förkunskaper innebär alltså inte enbart att eleverna får en bättre inlärningsgrund att stå på utan även att läraren får bättre förutsättningar att individanpassa undervisningen.

Att aktivera och synliggöra elevers förkunskaper – hur?

Innan ett nytt arbetsområde påbörjas kan läraren få reda på information om de nyanlända elevernas erfarenheter och tidigare kunskaper genom att ta del av dokumentationen av den inledande kartläggningen, steg 1 och 2 (Skolverket, 2016a, 2016b). Om även elevernas ämneskunskaper är bedömda enligt steg 3 (Skolverket, 2016c) har läraren tillgång till en hel del information i förväg som kan vara till nytta när undervisningen planeras. Men utöver denna tidigare gjorda kartläggning behöver varje nytt arbetsområde börja med en kort kartläggning för att läraren ska kunna veta vilket typ av erfarenheter och förkunskaper som finns bland eleverna. Att arbeta löpande med förkunskaper *inför varje nytt arbetsområde* är en viktig eller till och med avgörande del av undervisningen.

Ett välbeprövat sätt att introducera ett nytt arbetsområde är att börja med *bildsamtal*. Läraren visar en bild som på något sätt hör ihop med området och ber eleverna säga vad de ser eller associera vidare. Bilder sätter ofta igång många tankar och associationer och är ett bra sätt att aktivera det som eleverna redan vet. Det är emellertid viktigt att läraren styr samtalet mot det som bilden ska förmedla och därigenom stöttar eleverna att förstå och koppla ihop bilden med det som arbetsområdet kommer att handla om. Beroende på social och kulturell bakgrund tolkar vi bilder på olika sätt, och ett gemensamt bildsamtal i grupp brukar kunna synliggöra dessa skillnader och kan utgöra intressant en grund för fortsatt samtal inom området. Det går att arbeta på samma sätt runt ett ord eller en mening, en kort film eller ett fysiskt föremål. Allt som sätter igång tankarna kring området är övningar som på olika sätt aktiverar elevernas förkunskaper (Kaya, 2016).

Innehållet i dessa samtal kommer dels att trigga igång det som eleverna medvetet eller omedvetet redan hade med sig, dels att ge eleverna möjlighet att få tillgång till varandras kunskap. Detta leder i sin tur till konstruerande av ny kunskap. Läraren kommer att få överblick över vilken bakgrundskunskap som så småningom behöver fyllas på och hur ordförrådet behöver byggas upp för att eleverna ska ha tillräcklig förståelse för att kunna ta sig an arbetsområdet.

Att få igång ett samtal kring en bild eller ett föremål är dock inte alltid så lätt. Hur kan denna typ av kunskapsaktiverande övningar fungera för alla elever? En typ av stöttning som kan vara till stor hjälp i detta arbete är att låta eleverna använda sig av sina samlade språkliga resurser, och kanske i första hand sitt/sina starkaste språk. Tänkande och språk

går hand i hand, och det går inte att uttrycka alla sina tankar på ett språk som man inte behärskar särskilt väl. För att kunna aktivera elevernas förkunskaper med hjälp av inledande associationsövningar eller samtal kring bilder måste eleverna vid behov kunna få använda sina samlade språkliga resurser. Om det finns tillgång till studiehandledare vid lektionstillfället kan han eller hon hjälpa till, men om ingen studiehandledare finns till hands kan olika digitala översättningsverktyg vara till hjälp. Om det finns elever i gruppen som talar samma språk kan det vara bra att låta dem hjälpa varandra. Att få lov att använda sina samlade språkliga resurser för att kunna uttrycka det som man vill ha sagt är en viktig språklig strategi för nyanlända elever, och det är nödvändigt att denna strategi används när det svenska språket inte räcker till i lärandet.

Ytterligare ett sätt att stötta eleverna i inledningsfasen av ett arbetsområde är att huvudsakligen använda sig av *öppna samtal*, det vill säga samtal där det inte finns svar som är rätt eller fel. I denna fas är det viktigast att se den kunskap som redan finns i klassrummet och att hjälpa eleverna att koppla sina erfarenheter till arbetsområdet. Att i detta läge använda sig av gemensamma samtal där eleverna får komma in på egna villkor gör det enklare för dem att komma in i konversationen (Gibbons, 2010). Samtalet som form passar särskilt bra för att skapa en mer dynamisk och levande inlärningsituation där eleverna både kan visa vad de själva redan vet och ta del av andras erfarenheter och tankar. Det muntliga språket tillhör även vardagsdomänen, ett kognitivt enkelt och kontextbundet område, vilket gör det talade språket särskilt lämpat för arbete i Fält A i fyrfältsmodellen (Gibbons, 2016).

Samtalet i klassrummet kan dessutom leda till större engagemang från elevernas sida. Att eleverna bjuds in att delta i samtal för att gemensamt samla ihop gruppens förkunskaper kommer dels att göra innehållet i arbetsområdet mer konkret, dels att uppmärksamma eleverna på varandras olika synsätt och tankesätt. Den interaktion som uppstår i samtal gynnar dessutom språkinläringen. När eleverna samtalar i grupp får de höra ord och begrepp formuleras och omformuleras både av lärare och av andra elever. Att få höra liknande tankar uttryckas på olika sätt är ett stort stöd för såväl språk- som kunskapsutvecklingen. I dessa inledande samtal ges läraren många tillfällen att bygga vidare på elevernas kunskaper genom att introducera nytt språk (Gibbons, 2010).

Att använda sig av olika digitala lärresurser kan underlätta arbetet vid undervisning av nyanlända elever, inte minst när det gäller att visualisera tankar eller samla information eller ord på ett strukturerat sätt. I arbetet med att aktivera och synliggöra elevers förkunskaper finns det flera resurser som kan vara bra att använda sig av. Tidigare i denna text har olika översättningsverktyg nämnts. Det finns möjligheter att använda sig av olika typer av digitala lexikon, översättningsappar och liknande. Risken finns givetvis att något blir felöversatt, men när dessa översättningsverktyg används i ett samtal där läraren eller studiehandledaren är närvarande brukar eventuella missförstånd

kunna redas ut relativt snabbt. Det finns dock även situationer när skolan inte har lyckats med uppdraget att hitta någon studiehandledare i ett visst språk. Då finns möjligheten att få tillgång till studiehandledning via fjärrundervisning.

Utöver hjälp från studiehandledning och översättningsverktyg finns det även andra hjälpmedel som kan vara funktionella vid aktivering av förkunskaper. *Begreppsmoln*¹ är ett verktyg som kan användas för att samla ord och begrepp. Begreppsmolnet kan lyfta fram vissa ord och begrepp eller föra samman det som hör ihop på ett sätt som kan göra orden och begreppen mer visuellt tillgängliga. Ett annat verktyg som är användbart när ett nytt arbetsområde introduceras är *tankekartor*. Om läraren exempelvis introducerar ett nytt område genom att låta eleverna titta på en bild och berätta vad de ser och vilka associationer de gör kan en tankekarta användas för att komma vidare från associationsövningen och vardagsorden och föra in samtalet på mer ämnesspecifika ord. Genom att använda elevernas ord och tankar som grund kan läraren med hjälp av en tankekarta strukturera och sortera orden och tankarna under samlingsord och rubriker som är mer ämnesspecifika. På så vis används elevernas förkunskaper som grund och läraren gör det möjligt för tidigare och ny kunskap att stråla samman.

Nästa del i denna lektionsserie handlar om hur interaktion kan lyfta upp nivån till en högre kognitiv svårighetsgrad där ämneskunskaperna och ämnesspråket fördjupas.

Sammanfattande punkter

- För att elever ska kunna ta till sig ny kunskap behöver deras tidigare kunskaper aktiveras och synliggöras.
- Både den inledande och den kontinuerliga kartläggningen utgör en viktig grund för fortsatt lärande.
- Att låta eleverna använda sitt starkaste språk som resurs och att använda samtalet som grund är centrala verktyg när det gäller att aktivera och synliggöra elevers förkunskaper.

¹ Det finns många olika varianter av begreppsmoln (även ofta kallat *ordmoln* eller *wordcloud*), men den gemensamma nämnaren är att ord samlas på ett sätt så att det blir tydligt vilka ord som nämndes fler gånger än andra.

Referenser

Bergöö, K (2009). ”Barns liv och skolans textvärldar”. I: Jönsson, K (red.), *Bygga broar och öppna dörrar. Att läsa, skriva om texter i förskola och skola*. Stockholm: Liber.

Bjerregaard, M & Kindenberg, B (2015). *Språkutvecklande SO-undervisning – strategier och metoder för högstadiet*. Stockholm: Natur & Kultur.

Bouakaz, L & Bunar, N (2015). ”Diagnos: Nyanländ”. I: Bunar, N (red.), *Nyanlända och lärande – mottagande och inkludering*. Stockholm: Natur & Kultur.

Cummins, J. (2017). *Flerspråkiga elever. Effektiv undervisning i en utmanande tid*. Stockholm: Natur & Kultur.

Gibbons, P (2016). *Stärk språket stärk lärandet. Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt för och med andraspråkselever i klassrummet*. (4. uppl.) Stockholm: Hallgren & Fallgren.

Gibbons, P. (2010). *Lyft språket, lyft tänkandet: språk och lärande* (2.uppl.). Uppsala: Hallgren & Fallgren

Hajer, M & Meestringa, T. (2010). *Språkinriktad undervisning. En handbok*. Stockholm: Hallgren & Fallgren.

Kaya, A (2016). *Att undervisa nyanlända. Metoder, reflektioner & erfarenheter*. Stockholm: Natur & Kultur.

Skolverket (2016a). *Kartläggningsmaterial för nyanlända elever, Steg 1*. Stockholm: Skolverket. Hämtad från bp.skolverket.se/web/step_1/start [210325].

Skolverket (2016b). *Kartläggningsmaterial för nyanlända elever, Steg 2*. Stockholm: Skolverket. Hämtad från bp.skolverket.se/web/step_2/start [210325].

Skolverket (2016c). *Kartläggningsmaterial för nyanlända elever, Steg 3, Biologi*. Stockholm: Skolverket. Hämtad från bp.skolverket.se/web/km_step3_kmbio01/information [210325].